

Anmeldelser

John Degnbol Martinussen, *Samfund, stat og marked. En kritisk gennemgang af teorier om udvikling i den 3. verden*, København: Mellempfolkeligt Samvirke 1994, 453 s., kr. 195,00. John Degnbol Martinussen, *Teorier om samfund og udvikling i den 3. verden*, København: Mellempfolkeligt Samvirke 1994, 156 s., kr. 95,00.

Med John Martinussens lærebog om "Samfund, stat og marked" i den tredje verden må man sige, at udviklingsforskningen i Danmark - med et udtryk hentet fra netop den udviklingsteoretiske debat - har nået det modne stadium. Bogen føjer sig smukt ind i rækken af tidligere danske introduktioner til udviklingsteori, men markerer samtidig et både kantitativt og kvalitativt spring. Der er tale om et særdeles omfattende og ambitiøst forsøg på at skabe et overblik over en forskningsretning, der har været i voldsom vækst i de senere år - både i Danmark og internationalt. Fremstillingen er opbygget omkring fire substantielle hovedafsnit omhandlende debatten om henholdsvis økonomisk udvikling og underudvikling, politik og stat, staten og samfundsøkonomien samt civilsamfundet og udviklingsprocessen. I tillæg hertil kommer forfatterens indledende betragtninger omkring udviklingsforskningens særtræk, de teorihistoriske rødder og de mangeartede opfattelser af udviklingsbegrebets nærmere indhold. Fremstillingen rundes af med en kritisk drøftelse af udviklingsforskningen, herunder teoridannelsens karakter og dens determinanter. Allerede i denne beskrivelse af bogens hovedstruktur fremgår det, at John Martinussens bog alene ved sin bredde og tilstræbte tværfaglighed adskiller sig fra alle tidligere introduktioner til udviklingsforskning. Dertil kommer, at bogen også markerer sig flot ved sammenligning med de eksisterende fremstillinger gennem den vigtige rolle, som de teorihistoriske og videnskabsteoretiske elementer spiller især i bogens indledning og afslutning.

Det siger sig selv, at en bog af dette omfang med det meget store antal teorier og teoretiske og mere praktisk orienterede debatter, der omtales, er umulig at kommentere i enkeltheder. Som helhed er udvælgelsen af teorier og diskussionsemner vellykket og især i hovedafsnittet om civilsamfundet finder man nye og interessante tilgange præsenteret. I stedet for en detailldiskussion vil jeg i det følgende udvælge en række mere overordnede punkter i fremstillingen, som er både positive og fremadrettede, og punkter, som er diskutérbare og direkte kritisable. Der er tale om en lærebog, som med passende revisioner må spås en ganske lang levetid, og forfatteren inviterer selv til kritiske kommentarer, som kan forbedre kommende udgaver af bogen.

Bogens genstandsfelt - udviklingsforskning - defineres som forskning, der beskæftiger sig med "u-landenes samfundsmæssige reproduktions- og forandringsprocesser samt de internationale forhold, der påvirker disse forhold" (p.

Anmeldelser

John Degnbol Martinussen, *Samfund, stat og marked. En kritisk gennemgang af teorier om udvikling i den 3. verden*, København: Mellempfolkeligt Samvirke 1994, 453 s., kr. 195,00. John Degnbol Martinussen, *Teorier om samfund og udvikling i den 3. verden*, København: Mellempfolkeligt Samvirke 1994, 156 s., kr. 95,00.

Med John Martinussens lærebog om "Samfund, stat og marked" i den tredje verden må man sige, at udviklingsforskningen i Danmark - med et udtryk hentet fra netop den udviklingsteoretiske debat - har nået det modne stadium. Bogen føjer sig smukt ind i rækken af tidligere danske introduktioner til udviklingsteori, men markerer samtidig et både kantitativt og kvalitativt spring. Der er tale om et særdeles omfattende og ambitiøst forsøg på at skabe et overblik over en forskningsretning, der har været i voldsom vækst i de senere år - både i Danmark og internationalt. Fremstillingen er opbygget omkring fire substantielle hovedafsnit omhandlende debatten om henholdsvis økonomisk udvikling og underudvikling, politik og stat, staten og samfundsøkonomien samt civilsamfundet og udviklingsprocessen. I tillæg hertil kommer forfatterens indledende betragtninger omkring udviklingsforskningens særtræk, de teorihistoriske rødder og de mangeartede opfattelser af udviklingsbegrebets nærmere indhold. Fremstillingen rundes af med en kritisk drøftelse af udviklingsforskningen, herunder teoridannelsens karakter og dens determinanter. Allerede i denne beskrivelse af bogens hovedstruktur fremgår det, at John Martinussens bog alene ved sin bredde og tilstræbte tværfaglighed adskiller sig fra alle tidligere introduktioner til udviklingsforskning. Dertil kommer, at bogen også markerer sig flot ved sammenligning med de eksisterende fremstillinger gennem den vigtige rolle, som de teorihistoriske og videnskabsteoretiske elementer spiller især i bogens indledning og afslutning.

Det siger sig selv, at en bog af dette omfang med det meget store antal teorier og teoretiske og mere praktisk orienterede debatter, der omtales, er umulig at kommentere i enkeltheder. Som helhed er udvælgelsen af teorier og diskussionsemner vellykket og især i hovedafsnittet om civilsamfundet finder man nye og interessante tilgange præsenteret. I stedet for en detailldiskussion vil jeg i det følgende udvælge en række mere overordnede punkter i fremstillingen, som er både positive og fremadrettede, og punkter, som er diskutérbare og direkte kritisable. Der er tale om en lærebog, som med passende revisioner må spås en ganske lang levetid, og forfatteren inviterer selv til kritiske kommentarer, som kan forbedre kommende udgaver af bogen.

Bogens genstandsfelt - udviklingsforskning - defineres som forskning, der beskæftiger sig med "u-landenes samfundsmæssige reproduktions- og forandringsprocesser samt de internationale forhold, der påvirker disse forhold" (p.

18). Det er en prisværdig definition, der på den ene side afgrænser udviklingsforskningens kerneområde til det samfundsvidenskabelige felt, og på den anden side antyder den ekstraordinære bredde og variation i de empiriske forhold, som udgør udviklingsforskningens domæne. Det er dog samtidig denne bredde, der gør det vanskeligt at give et samlet og sammenfattende overblik over feltet. John Martinussens løsning på dette problem ligger dels i den opdeling i hovedafsnit, der er omtalt ovenfor, dels i en eksplicit angivelse af de kriterier, efter hvilke de omtalte hovedafsnit er udfyldt med kritiske introduktioner til udvalgte teorier og debatter.

Det første og afgørende kriterium for udvælgelsen af teorier og opfattelser består i, at der især er lagt vægt på opfattelser, der har præget "det praktiske udviklingsarbejde eller den internationale udviklingsdebat" (p. 11). Med "praktisk udviklingsarbejde" forstås vel især det arbejde, der foregår inden for de nationale og internationale bistandsorganisationer af både statslig og privat karakter. Denne betoning af de praktiske udviklingsovervejelser står i kontrast til det, som jeg ser som det mest alvorlige "hul" i fremstillingen - et hul, som også indirekte kan læses ud af bogens hovedtitel og overskrifterne på de fire hovedafsnit. Det drejer sig om den næsten fraværende behandling af den internationale politiske kontekst, hvori udviklingsprocessen foregår, og af u-landene som internationale aktører. Vi får ganske vist præsenteret de traditionelle afhængighedsteoretiske synspunkter, og vi får også præsenteret diskussionen om de transnationale selskabers betydning, men vi får for eksempel ikke meget at vide om diskussionen omkring betydningen af netop "det praktiske udviklingsarbejde" eller - bredere formuleret - betydningen for u-landene af det netværk af internationale organisationer, bistandsorganisationer inklusive, som de er viklet ind i og søger at påvirke. Vigtige organisationer som Verdensbanken og Den Internationale Valutafond omtales punktvis ganske kritisk, blandt andet i diskussionen af teorierne om "folkestyret udvikling", men generelt gælder det, at især Verdensbanken og UNDP snarere behandles som leverandører af teoretiske eller quasi-teoretiske synspunkter og holdninger end som vigtige led i u-landenes internationale politiske omgivelser. Fraværet af en diskussion af det internationale bistandssystem forleder let den kritiske læser til at stille spørgsmålet, om der egentlig gennem diskussionen af de mange teorier fremkommer noget nyt og kritisk set i forhold til eksempelvis de herskende holdninger på det hjemlige bistandspolitiske bjerg? Og svaret på *det* spørgsmål er: alt for lidt!

Et andet "hul" i fremstillingen, som er mindre overraskende givet forfatterens egen erfaringsmæssige baggrund, er den for ringe opmærksomhed, som fremstillingen ofrer på de teorier og diskussioner, der har Latinamerika som deres genstandsområde. Der er i alt væsentligt tale om en diskussion af udviklingen i Afrika, Sydøstasien og til dels i Østasien, mens vigtige latinamerikanske diskussioner om eksempelvis afhængighedens "interne side" (marginalisering og intern kolonialisme), de bureaukratisk-autoritære styreformer og overgangen til demokratiske styreformer ikke omtales. Prebisch, Frank og Cardoso er naturligvis med, men der burde inddrages andet og mere end det. Den la-

tinamerikanske, spansksprogede debat foregår ganske vist ligesom den fransk-sprogede debat stadigvæk delvis uden for den internationale (læs: engelsksprogede) debat, men væsentlige bidrag herfra er dog tilgængelige på engelsk. Forfatterens egen forskning i sydasiatiske samfundsforhold får i forlængelse af den geografiske bias især i de anførte empiriske eksempler for stor vægt og bør i kommende udgaver afbalanceres med eksempelmateriale fra andre regioner.

En væsentlig debat, som fremstillingen rejser, drejer sig om teoriudviklingens determinanter. Udviklingsforskningen kritiseres - berettiget - for i for høj grad at lade sig påvirke af nye teoretiske modestrømninger og ændrede politiske vinde, og som eksempel anføres den neo-klassiske "kontrarevolution" i 1980'erne. Det er en vigtig debat, som bør indgå i enhver teorifremstilling, men bedst er det vel, såfremt overvejelserne over de forhold, som bevirker ændrede teoretiske opfattelser, integreres i diskussionen af de enkelte teorier. Det sker for lidt i den foreliggende fremstilling, og i stedet er det hovedindtryk, som læseren får gennem omtalen af den lange række teorier, at teoriudviklingen inden for udviklingsområdet er skredet progressivt frem båret af dialog-orienterede og empirisk-sensitive forskere, som langsomt men sikkert har opnået en stadig øget erkendelse af en kompleks og foranderlig virkelighed. Helt forkert er det ikke, men det er, som Martinussen selv afslutningsvis gør opmærksom på, mere kompliceret end som så, og det er vigtigt bestandigt at understrege, at teoriudviklingen ikke kun bevæger sig lineært fremad; den kan også gå i (onde) cirkler og - i bedste fald - have karakter af en spiralformet dialektisk fremadskriden. Med hensyn til spørgsmålet om, at udviklingsforskningen skulle ligge under for modestrømninger, er der igen noget rigtigt i det - og det gælder måske endda i et stigende omfang. I John Martinussens egen udvælgelse af væsentlige synspunkter ligger der også en fare for at falde i netop denne grøft i kraft af prioriteringen af den internationale debats forskellige strømninger, der dels skifter stadig hurtigere, dels i stort omfang påvirkes af de store udviklingsorganisationer. Det er lidt foruroligende, at næsten hvert eneste års udgave af Verdensbankens *World Development Report* eller UNDPs *Human Development Report* tilkendes en status, der nødvendiggør en selvstændig omtale i en bog om de udviklingsteoretiske hovedlinjer. Man frygter lidt for omfanget af kommende udgaver af bogen, hvis denne tendens varer ved!

Diskussionen af de forskellige teorier er nuanceret, velafbalanceret og kritisk, men ikke mere kritisk, end at flertallet af synspunkter tilkendes blivende værdi, typisk i form af en positiv sammenføjning med andre og mere omfattende synspunkter. Denne tendens til at sammenbinde ofte særdeles forskelligartede synspunkter under en konstruktiv grundholdning er sympatisk og kompetent gennemført, men også lidt problematisk under to synsvinkler. Den ene vinkel er den videnskabsteoretiske, hvor Martinussen selv så stærkt argumenterer for en eksplicitering af de forskellige teoretiske synspunkters videnskabsteoretiske grundsynspunkter inden en eventuel sammenkobling kan overvejes. Med den grundholdning bør man vel være forsigtig med teori-eklekticisme, og snarere lade synspunkter stå skarpt over for hinanden. Det ville også under en anden synsvinkel frembyde visse fordele.

Bogen er som sagt en lærebog beregnet blandt andet til undervisning ved højere læreanstalter. I en sådan sammenhæng er det en stor pædagogisk fordel med klare, modsatrettede synspunkter. Den foreliggende fremstillings autoritative syntese-præg gør, at interesserede studenter nok præsenteres for for mange svar frem for åbne spørgsmål, som kunne ægge til selvstændig stillingtagen og diskussion.

Som en afsluttende kommentar kan man i forlængelse heraf notere sig, at fremstillingens gennemgående hovedsynspunkt er helhedsorienteret. Trods opdelingen i separate hovedafsnit foretages der hyppige krydshenvisninger, som alle har til hensigt at pointere, at udviklingsprocesserne bør ses i et indbyrdes samspil, uanset om der er tale om økonomiske, politiske eller "civilsamfundsmæssige". På en vis måde er den tematiske opdeling med til at gøre vold på netop de helhedsorienterede tilgange, som jo blandt andet udgøres af John Martinussens egne teoribidrag, men også eksempelvis af Gunnar Myrdals udviklingsteori. Martinussens egne bidrag til teoriudviklingen inden for stats- og klasseteorierne underspilles i øvrigt alt for meget. Et sted betegnes de som "egne fortolkninger af eksisterende begrebsapparater og teorier" (p. 132). Der er klart tale om mere end det, og det fremgår da også af de senere ganske hyppige henvisninger til egne selvstændige ræsonnementer i næsten alle bogens hovedafsnit. At den samme beskedenhed ikke genfindes i litteraturlisten, anføres blot for at nævne noget, der kan rettes i kommende udgaver.

Formmæssigt fremtræder bogen smukt, men den burde være forsynet med kapitelnumre i teksten, da der ofte henvises til disse numre. Ligeledes bør teksthenvvisningerne til de mange og meget instruktive figurer kontrolleres en ekstra gang. En lille liste over anvendte forkortelser for vigtige, men ikke for alle læsere velkendte, internationale organisationer bør også med.

Sammenfattende må man sige, at det er et stykke pionérarbejde, John Martinussen har udført med denne bog. Antallet af behandlede teorier er imponerende, og selv om man mærker, at ikke alle debatter er lige bekendte for forfatteren, er der dog tale om solide og dybtgående fremstillinger, der vil være et godt udgangspunkt for alle med interesse for at arbejde videre med mere specifikke udviklingsteoretiske problemstillinger. Hertil er den meget omfattende litteraturliste også særdeles velegnet. Det er en god og velskrevet lærebog, der vil blive et standardværk inden for sit felt i Danmark og sandsynligvis i hele Norden.

Den parallelle udgivelse af en forkortet og populariseret udgave med titlen *Teorier om samfund og udvikling i den 3. verden* bør påskønnes. Udgivelsen vil helt sikkert medvirke til en udbredelse af kendskab til nuancerede synspunkter på u-landenes udviklingsproblemer til langt ud over de akademiske kredse, som hovedværket så klart sigter på. Begge bøger er prisværdigt billige, hvilket letter opfyldelsen af det samme overordnede mål om at bidrage til en udbredelse og kvalificering af u-landsdebatten i Danmark.

Jørgen Dige Pedersen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet